

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atıf/Citation: İşler, Ahmet (2021). “Batılılaşma Bağlamında Sebilürreşad Mecmuasının Mekâna Yaklaşımı (1912-1922)”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 236-248.

Ahmet İŞLER*

Batılılaşma Bağlamında Sebilürreşad Mecmuasının Mekâna Yaklaşımı (1912-1922)**

The Approach of Sebilurresad Magazine To Space In The Context Of
Westernization (1912-1922)

ÖZ

Batılılaşma serüveni son birkaç asırdan beridir Batılı olmayan toplumları modernleşme ekseninde etkileyen bir olgudur. Tanzimat dönemiyle yükselişe geçen ve Cumhuriyet Türkiye'sinde de etkisini sürdüren bu olgu karşıt fikirleri de doğurmuştur. İkinci Meşrutiyet döneminin İslamcı düşünceye sahip mecmualarından biri olan *Sebilürreşad Mecmuası*, Batılılaşma fikir akımına karşı bir yayın politikası yürütmüştür. Batı medeniyetine karşı İslami alternatifler ortaya koyan mecmua, mekâna yaklaşımını da bu minvalde ele almıştır. Bu sebeple zihni değişimin mekân üzerinde de tezahürünün olduğunu düşünmektedir. Bu çalışmada 1908'den 1966 yılına kadar aralıklarla bile olsa yayımlanan ve yakın tarihin kaynaklarından biri olan *Sebilürreşad Mecmuası*'nın mekâna dönük yaklaşımı ele alınacaktır. Bu bağlamda mecmuanın 1912 ve 1922 yılları arasında yayımlanan sayıları incelenecektir. İslam'ın sosyal, siyasal ve kültürel olarak hayatın her alanını kapsadığını düşünen İslamcı bir mecmuanın mekâna yaklaşımı da Batılılaşma, Avrupalılaşma, Modernleşme bağlamında irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Şehir, Modernleşme, Batılılaşma, Medeniyet

ABSTRACT

The adventure of westernization is a phenomenon that has been affecting non-Western societies on the axis of modernization for the last few centuries. This phenomenon, which started to rise with the Tanzimat period and continued its influence in the Republic of Turkey, also gave birth to opposing ideas. Sebilürreşad Magazine, one of the magazines with an Islamist thought of the Second Constitutional Period, carried out a publishing policy against the westernization idea movement. The magazine, which presents Islamic alternatives to the Western civilization, also discussed its approach to space in this way. In this study, the spatial approach of Sebilürreşad Magazine, which was published even at intervals from 1908 to 1966 and is one of the sources of recent history, will be discussed. In this context, the issues of the journal published between 1912 and 1922 will be examined. The approach of an Islamist journal, which claims that Islam covers all areas of life socially, politically and culturally, will also be examined in the context of Westernization/ Europeanization/Modernization.

Keywords: Space, City, Modernization, Westernization, Civilization

*Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis/Türkiye, ahmet_isler@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-9742-1260

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 01.11.2021 Kabul Tarihi: 10.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1017622

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

Sebilürreşad Mecmuası II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra yayımlanan İslami düşünceye sahip bir yayın organıdır. *Sırat-ı Müstakim* adıyla 1908 yılında yazı hayatına başlayan mecmua 182. sayısından sonra *Sebilürreşad* adını alır. “Dinî, ilmî, siyasi haftalık mecmua-i İslamiyyedir” başlığıyla yayın yapan mecmuanın amacı “Müslümanların intibahına, Müslümanların te’alisine hizmettir.”¹ Bu gaye ile çıkartılan mecmua, İslam dünyasındaki gelişmeleri takip ederek İslam Birliği’nin önemini belirten haberler yapmıştır. Öte yandan mecmuanın sayfalarında Rusya’daki Müslüman Türklerden, Hindistan’daki Müslüman ahaliye, Arap topluluklarından Afrika’ya varıncaya kadar neredeyse her sayıda İslam dünyasının muhtelif sorunlarına değinilmiştir. Mecmua, siyasi, sosyal ve kültürel yayınlarının yanı sıra dini, felsefi ve edebi alanlarda yazılara yer vermiştir. Bunun yanında İslam dünyası ve Batı’daki süreli yayınlardan iktibaslar yaparak güncel konuları sayfalarında tartışmaya açmıştır. Çoğu sayılarında tercüme makalelere rastlanmakta, İslam dünyası için tek kurtuluş yolunun “İslamileşmek” olduğu savunulmaktadır. Yine İslam’ın terakkiye mani bir din olduğunu düşünen oryantalist yaklaşımlara karşı cevaplar yazılmıştır. Öte yandan İslam’ı akılcı bir yöntem ile yorumlayarak İslam dünyasındaki buhranın temel sebebinin İslam değil, Müslümanların içinde bulunduğu entelektüel geri kalmışlık olduğunu savunan bir yayın politikası yürütülmüştür. Bu bakımdan Muhammed Abduh, Ferid Vecdi ve Abdülaziz Çaviş gibi düşünürlerin yazıları tercüme edilerek mecmuada yayınlanmıştır.

Eşref Edip tarafından çıkartılan mecmuada Mehmet Akif başyazardır. Babanzâde Ahmet Naim, Said Halim Paşa, Tahirü’l Mevlevi, Manastırlı İbrahim Hakkı, Ö. Rıza, M. Şemsettin gibi isimler mecmuanın yazarlarından bazılarıdır. Mecmuada farklı düşüncelere sahip yazarlara da rastlanmaktadır. Türk milliyetçiliğinin ideologlarından Akçuralı Yusuf ve Ahmet Agayef bunlardan bazılarıdır. Caner Arabacı, mecmuanın taşıdığı fikri akım olan İslamcılığı, dönemin ortamından dolayı milliyetçi ve Batıcı fikir akımlarının da beslendiği havuz olarak niteler. Bundan dolayı 1914’lere kadar *Sebilürreşad Mecmuası* içinde farklı düşünen isimlere rastlanmaktadır.² Ayrıca Türkçü-İslamcı ve modernist İslam anlayışına sahip kimi fikir adamları *İslam Mecmuası* adıyla yeni bir dergiye yönelmiştir. Böylece *Sebilürreşad*, İslamcı akımı temsil eden ve fikren besleyen önemli bir yayın organı olarak ön plana çıkmıştır.³ Bunda milliyetçi düşüncenin İslam kardeşliğini zedeleyen sonuçlarının etkisi olmuş, bu doğrultuda milliyetçilik akımına karşı bir yayın politikası izlenmiştir.⁴ Birinci Dünya Savaşı’nda maddi imkânsızlıklardan dolayı yayımına ara veren mecmua, Milli Mücadele döneminde Kayseri, Kastamonu ve Ankara merkezli basımına devam etmiştir.⁵

İslamcı düşünceye sahip mecmualar arasında “uzun soluklu İslamcı bir dergi”⁶ hüviyetini taşıyan *Sebilürreşad*, Mehmet Akif ve Efreş Edip öncülüğünde Anadolu’da Milli Mücadele’yi

¹ *Sebilürreşad*, (1912). C. 8, S.183, 8 Mart, s. 3.

² Caner Arabacı, (2005). “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 96.

³ Adem Efe, (2008). “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad”, *Marife*, Y.8, S. 2, s. 158.

⁴ Esther Debus, (2009). *Sebilürreşad*, çev. Atilla Dirim, İstanbul: Libra Kitap Yayınları, s. 188.

⁵ Mustafa Gündüz, (2007). *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları: İctihad, Sebil’ür-reşad ve Türk Yurdu’nda Toplumsal Tezler*. Ankara: Lotus Yayınları, s. 241.

⁶ Efe, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi”, s. 155.

destekleyen yayınlar yapmıştır.⁷ 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılan mecmua, 1948 yılında Latin alfabesiyle yine Eşref Edip öncülüğünde tekrar çıkartılmış, 1966 yılına kadar yayımına devam etmiştir. Eşref Edip, tekrar çıkarttığı mecmuanın misyonunun II. Meşrutiyet dönemindeki *Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad* çizgisinde olduğunu beyan etmiştir.⁸

Sebilürreşad Mecmuası, yayımına başladığı ilk günden beri İslam'ın savunuculuğunu yapmış, İslam dünyasındaki gerilemenin nedenleri üzerinde durmuş, İslamiyet'i bir kurtuluş ve kalkınma reçetesi olarak sunmuştur. Bu bağlamda üzerinde durduğu önemli konulardan biri Tanzimat döneminden beri süregelen Batılılaşma sorunudur. Batı'ya yaklaşım bilim ve teknolojik olarak değil bir "medeniyet"⁹ problemi çerçevesinde ele alınmıştır. Yani Batı'nın bilim ve teknolojisini almanın elzem olduğunu ancak ahlakına mesafeli durmayı ilke edinmiştir. Bu bağlamda Avrupalılaşma/Batılılaşma mecmuanın birçok sayısında "Frenkleşmek" olarak nitelendirilmiştir. Derginin mekâna yaklaşımı da bu minvalde ele alınmış, semtlerin, şehirlerin Batı'ya özenerek kimliklerini kaybettiğini ileri süren bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu çalışmada mecmuanın 1912 yılından 1922 yılına kadar olan sayıları ele alınıp,¹⁰ mekâna yaklaşımı, taşıdığı fikri düşünceye bağlı olarak irdelenecektir.

SEBİLÜRREŞAD MECMUASI'NIN MEKÂNA YAKLAŞIMI

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemiyle birlikte yaşanan Batılılaşma serüveni askeri alanın dışında sosyal ve kültürel alanlara da yansımıştır.¹¹ Batılılaşma etkisiyle mimari ve mekân algısında da bir değişime gidilmiştir. Bu bağlamda Batılılaşmanın mimarlarından Tanzimat dönemi devlet adamı Mustafa Reşit Paşa, çağdaş Avrupa mimarisine uygun bir şehir planı önermektedir. Lakin Müslüman bünyesine uygun olmadığı kaygısından dolayı Fransız ev mimarisinden daha çok İngiliz mimarisini önermesi kayda değerdir. Ancak her alanda yaşanan Batılılaşma eğilimi zamanla zihinsel bir dönüşüme de yol açacaktır.¹² Nitekim yaşadığı mekân ile anlam kazanan insan, mekâna da rengini vermektedir.¹³ Avrupa şehirlerini gezip gören ve buralardan etkilenen 19. yüzyılın devlet adamları mekâna Batılı tarzda şekil vermeyi düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda İstanbul'un "kent silüeti ve mimari dokusu"nu değiştirecek tasarımlarda bulunmuşlardır.¹⁴ *Sebilürreşad Mecmuası*'nın mekâna dönük yaklaşımı da medeniyet tasavvuru ekseninde bir yaklaşımdır. Batılılaşmanın her alanda olduğu gibi İslam şehirlerinin de ruhunu zamanla değiştirdiği üzerine bir reaksiyon gösterilmiştir.

⁷ Sadık Albayrak, (1995). "Eşref Edip Fergan" DİA, C. 11, s. 473.

⁸ *Sebilürreşad*, (1948). "Allah'ın İnayetiyle Sebilürreşad'a Başlıyoruz", C. 1, S.1, Mayıs s. 2.

⁹ Adnan Gül, (2007). "Batılılaşma Sürecinde Sebilürreşad Dergisi: Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 11 Sayı: 31, s. 54.

¹⁰ Çalışmada kullanılan nüshalar M. Ertuğrul Düzdağ'ın proje yürütücüsü olduğu Bağcılar Belediyesi'nin kültür sanat yayınlarından çıkan baskısıdır. Bkz., *Sıratülmüstakim-Sebilürreşad Külliyyâtı*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ, C. 8-20, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017-2021.

¹¹ Şerif Mardin, (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 16.

¹² Akif Emre, (2020). *Mekânı Paranteze Almadan: Mekân, Şehir, Mimari Yazıları*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, s. 72.

¹³ Mehmet Bakır Şengül, (2010). "Romanda Mekân Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3/11, s. 529.

¹⁴ Gözde Çelik, (2019). "Tanzimat Dönemi'nde Kimlik İnşa Sürecinin Kentsel Çevreye Yansıması: Tarihi Yarımada Örneği", *Mekânlar/Zamanlar/İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimari Tarihi*, der. Çağlar Caner Yüksel, Ceren Katipoğlu Özmen, OTDÜ Mimarlık Fakültesi Bildiri Kitabı, Ankara, s. 48.

Mecmua sosyal hayatın farklı alanlarında yerleşmiş olan, “Levantenizm”in “pâk ve nezîh” Osmanlı coğrafyasında “tedrîcî, fakat müessir tahrîbât”a malik bir misyonunun olduğunu ifade eder. Batı ile olan ilişkilerin artmasıyla güçlenen bu kesim, gençler üzerinde etkili olmuştur. Levantenizm, “garb âdâb ve muâşeretini fena bir sûrette taklîd eden bozuk nesillerin ictimâî hayât-ı rezîle ve sefihelerine imtisâl” şeklinde tarif edilmiştir. Bunun sonunda semtlerin kimliklerinin bozulduğu iddia edilmiş bazı mekânlar bu fikriyatın işaretleri olarak gösterilmiştir:

“İstanbul’da Beyoğlu’nda yaşayan ve İzmir, Selanik ve diğer memleketlerimizin yine kendilerine âid mahallerinde ikâmet eden bu serseriler memleketin gûyâ monden hayatının, kibâr âleminin en mühim uzuvları gibi geçinirler. Ahlâkı sâf ve nezîh bir müslümana pek çirkin görünen şekilleri, kıyafetleri, tavır ve hareketleriyle mümtâz bir hayat taşıdıklarını iddiâ ederler.”¹⁵

Halil İnalçık 19. yüzyılda İstanbul’un Pera ve Galata gibi semtlerinin Batılılaşma ve modernleşmesinde sembol mekânlar oluşunun nedenini buraya yerleşen Yahudi, Ermeni ve Rumların varlığına bağlar. Türkçeyi iyi bilen ve Fransızca konuşan bu kesim yabancılarla temas halinde tercüme işlerini yürütmektedir. Zaman içinde *Levanten* denilen melez bir grup oluşmuştur. Hem Osmanlı hem de yabancı kimliğe sahip bu grup zamanla ortadan kalkmışsa da Beyoğlu’nda “ikiyüzlü kültürü”nü sürdüren Türk bir grup çıkmıştır. Bunlar buranın Batılılaşmasında önemli bir işlev görmüştür. Nitekim zaman içinde “İstanbul’un asilzadeleri, beyzadeleri, hanımefendileri artık Kapalıçarşı’yı bırakıp Beyoğlu’ndan alışverişe başladılar. Yani bir alafrangalık modası başladı.” Bu anlamda Pera “Batılılaşma modasına öncülük” eden bir mekândır.¹⁶ Mecmua söz konusu semtlerde yaşanan Batılılaşma ve modernleşmenin diğer yerleri de etkisi altına almasından endişe duymaktadır. Bundan dolayı Batılılaşmanın Frenkleşmek olduğu tezleri hep bu mekânlar üzerinden örneklendirilmektedir.

Mecmuanın başyazarı olan Mehmet Akif, sahip olduğu İslami düşünce ile seküler yaşam ve fikirlere karşı bir duruş sergilemiştir. Bu bağlamda Batılılaşmayı benimseyen kişileri “Görür mahalleli tâ karnavalda maskarayı! Beyoğlu’nun o mülevves muhît-i fâhişine, Dalar gider, takılıp bir sefilenin peşine”¹⁷ mısralarıyla Beyoğlu semti üzerinden eleştirir. Yine başka bir dizesinde de “Ey koca Şark, ey ebedî meskenet! Sen de kımıldanmaya bir niyyet et. Korkuyorum Garb’ın elinden yarın, Kalmayacak çekmediğin mel’anet”¹⁸ diyerek Doğu’ya ve Batı’ya dönük yaklaşımını sergilemiştir. Ayrıca Kanter’e göre Akif, İslam medeniyetinin önemli sembollerinden biri olan camilere özel bir anlam yükler. Bir bakıma camiler, onun hayatının bir özetidir. Bundan dolayı Fatih Camii ve Süleymaniye Kürsüsünde şiirlerinin ilham kaynağı caminin yazarda uyandırdığı duygulardır. Camiler onun için estetik bir mimari yapının dışında geçmiş ve geleceği kucaklayan “ruhani ve canlı bir mekan”¹⁹dır.

Mecmua yazarlarından Babanzâde Ahmet Naim, Batılılaşmayı bir taklitten ibaret görerek hadisi şerifte geçen, “... Hatta bunlar bir keler yuvasına tıklamak gibi nâ-ma’kul bir şeye kalkışsalar bile yine siz onların ardı sıra oraya girersiniz” ifadeleriyle bu taklitin İslam

¹⁵ *Sebilürreşad*, (1912). “İctimâiyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs, s. 150.

¹⁶ Halil İnalçık, Bülent Arı, (2005). “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s. 44-45.

¹⁷ Mehmed Âkif, (1914). “Fâtih Kürsüsünde: 27”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 299, 4 Haziran s. 223.

¹⁸ Mehmed Âkif, (1915). “Uyan”, *Sebilürreşad*, C. 13, S. 327, 18 Şubat, s. 130.

¹⁹ Beyhan Kanter, (2017). “Mehmed Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları”, *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, s. 214.

peygamberinin ihtarına rağmen girilen yanlış bir yol olduğunu savunur. Ona göre “Avrupalılaştım, Garblılaştım. Selâmetin tarîk-ı yegânesi budur!” diyenler Frenkleşmenin ötesine gidememiştir. Oysa Tanzimat’tan beridir taklit edilen Avrupaî yaşam ve düşünce tarzı, toplumu ne Avrupalı yapmış ne de toplumda bir ilerleme sağlamıştır. Batılılaşma düşüncesinin ekonomide, sanatta ve ahlakta bir ilerleme kaydetmediği gibi Avrupalılardan “dilendiğimiz hürmetlerini” bile kazanamadığımızı belirten Ahmet Naim, Batı’ya benzediğimiz halde onlara yaranamadığımızı düşünerek bu taklitin akıbetini şöyle izah etmiştir: “Frenklere taklid ve teşebbühe yeltendiğimiz günden beri musîbetten musîbete giriftâr olduk. İlmimiz eksildi, artmadı. San’atımız, ticâretimiz yabancı ellere intikâl etti. Servet-i milliyyemiz azaldı. Tâb u tüvânımız kesildi. Akîdemiz, nefsimize i’timâdımız sarsıldı. Ahlâkımız pek dûn bir derekeye sukût etti.”²⁰ Ahmed Naim, bazı Türk aydınlarının Avrupalılaşmak hususunda taklit edilen Frenklerden daha aşırı bir tarzda İstanbul’un, Beyoğlu, Kadıköy ve Adalar gibi semtlerini “fısk u fücûr ile ma’mûr çarşılarını, pazarlarını, otellerini, gazinolarını ve bâhusûs bu gibi erâzilin ni’met diye telakkî ettiği yangın harâbelerini alenî, pervâsız birer dâd ü sited meşheri hâline”²¹ çevirdiğini belirtmektedir.

Eşref edip ise Avrupa’ya gidip oranın şaşalı hayatına özenen kimselerin ilerlemenin tek ölçütünün siyasi ve sosyal alanda Frenkleşmeyle mümkün olacağı zannına kapıldığını ileri sürer. Ona göre toplumun mazisini, kültürünü ve sosyal yaşamını dikkate almadan girilen Batılılaşma hareketi anlamsızdı. Oysa Osmanlıdaki müesseselerin kökeni İslami bir anlayışa dayanmaktaydı. Devletin ilerlemesindeki engelin din olduğuna inanan kesimler aslında Batı’nın ilim ve teknolojisini takip etmemişlerdi. Tanzimat devlet adamlarının da bu düşüncede olduğunu belirten Eşref Edip, Avrupalıların gayesinin Osmanlı coğrafyasında ıslahat ve ilerleme olmadığı bilakis kendi dininden ve kendi toplumundan kopan “devletin bünye-i ictimâiyyesinde bir sarsıntı husûle getirmektir.” Tanzimat ve Islahat faaliyetleri de sadece Batı’nın bu gayesinin bir tezahürü olmuştur. Bu bağlamda Tanzimat devlet adamlarının Osmanlı’nın ilerlemesi hususunda yanlış bir modernleşme sürecine girdiğini ileri süren yazar, II. Abdülhamid ve Meşrutiyet dönemlerinde de belli bir zümrenin “Garb-perest” bir anlayışla körü körüne Frenkleşmeyi savunduğunu ileri sürer. Ona göre bu yol Tanzimatçıların yarıda bıraktığı, II. Meşrutiyet dönemi bazı düşünürlerin devam ettirdiği, son olarak yeni Türkiye aydınlarının hayalini kurduğu bir serüvendir. Eşref Edip Ankara hükümetinin önünde milleti felakete sürükleyecek bir “Tanzimat Yolu”nun ve gerçek kurtuluşu sağlayacak “Müslümanlık Yolu”nun olduğunu belirtir. Yazar bu iki yoldan birinin Büyük Millet Meclisi’nin önündeki tercihler olduğunu şöyle aktarır: “Milletin bünye-i ictimâiyyesine, ahvâli rûhiyyesine tamâmıyla yabancı olan o müessesât ve kavânîn ile mi tedvîr-i umûr edecektir; yoksa millet’in rûhuna, hissiyâtına, temâyülâtına uygun bir hatt-ı hareket mi ihtiyâr edecektir.”²² İstiklal Harbi’nin henüz devam ettiği tarihlerde kaleme alınan yazı Eşref Edip’in yeni kurulacak devletin dayanacağı fikir akımı hususunda endişelerini dile getirmektedir. Nitekim cumhuriyetin ilanı sonrası yaşanan Batılı tarzda inkılaplar ve Kemalist modernleşme hem yaşantıda hem de mimaride çağdaşlaşmayı getirecek ve başkent “mabetsiz şehir”²³ olarak tasarlanacaktı. Milli

²⁰ Ahmed Naim, (1914). “Hadîs-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 283, 12 Şubat, s. 355-357.

²¹ Ahmed Naim, (1918). “Hadîs-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 14, S. 361, 4 Temmuz, s. 217.

²² Eşref Edîb, (1921). “Tanzîmâtçılık Bu Memleket İçin Mahz-ı Felâket Olmuştur” *Sebilürreşad*, C. 19, S. 486, 2 Temmuz, s. 202-210.

²³ Osman Yüksel Serdengeçti, (2016). *Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Mücadele'nin devam ettiği yıllarda Yahya Kemal'in "Ezansız Semtler" adlı makalesi de aynı endişeyi taşıdığı söylenebilir.

Sebülürreşad Mecmuası, Yahya Kemal'in *Tevhîd-i Efkar* mecmuasında yayınlanan Ezansız Semtler adlı makalesini iktibas etmiş, bu yazıdan dolayı yazara "Anadolu Müslümanlarının en samîmî teşekkür ve selâmlarını" ileterek memnuniyetini dile getirmiştir. Mecmua makaleyi "fazla medenîleşen, alafranga terbiyeyle yetişmiş üst tabaka çocukları, medenîleştikçe Müslümanlıktan çıktığımızı hoş gören eblehler, dinsizliğin aksülameli başladı" cümleleriyle okuyucularına takdim etmiştir. Yahya Kemal, Ezansız Semtler adlı yazısında Şişli, Kadıköy ve Moda gibi mahallelerde doğup yetişen Türk çocuklarının ne derece milliyetlerine bağlı olup olmadığını sorgular. Bu semtleri, ezanın işitilmediği, minarelerin görülmediği, dini günlerin hissedilmediği yerler olarak tasvir eden Yahya Kemal, oradaki çocukların "Müslümanlığın çocukluk rüyâsı"ndan mahrum olduğunu belirtir. Yazar Müslümanlığın çocukluk rüyâsını şu cümlelerle ifade eder:

"İşte bu rüyâ çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyâsıdır ki bizi henüz bir millet halinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık râyihasıyla dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu. Evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyâr nineler gördüler. Mübârek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur'ân'ın sesini işittiler, bir raf üzerinde duran Kitâbullâh'ı indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gül yağı gibi, rûhu olan sarı sahîfelerini kokladılar, ilk ders olarak besmeleyi öğrendiler, kandil günlerinin kandilleri yanarken, Ramazanların, bayramların topları atılırken, sevindiler, Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, câmi'ler içinde şafak sökerken tekbîrleri dinlediler, dinin böyle bin merhalesinden geçtiler. Bugünün çocukları, büyük bir ekseriyetle, yine Müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tehassüsle değilse bile, yine Müslümanlığı hissediyorlar."²⁴

Yahya Kemal, kendisinin Büyükada'da otururken, çocukluk rüyâsının zihninde kalan "minâreler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek" büyüdüğü "mübârek muhit"ten aldığı feyzi hatırlayarak "Frenk hayâtının gecesinde sabâh namazına kalkılır mı?" dedirten atmosferinde Bayram Namazına gidişini aktarır. Ancak "minâresiz ve ezansız semtlerde doğan Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlamayacaklar"ını belirtmiştir.

Yazar "fazla medenîleşen" elit tabakanın alafranga bir eğitimle çocuklarını yetiştirdiği ezansız semtlerde kimliklerine yabancı bir nesil meydana getireceğinden yakınmaktadır. Oysa atalarının da Galata ve Beyoğlu gibi Frenk semtlerinde ikamet etmelerine rağmen buralarda "Müslümanlığın nuru"nu gösterdiklerini belirtir. Yahya Kemal, atalarının bulunduğu yere kendi rengini kattığını, minarelerden işitilen ezanların, asmalı minarelerin sokak köşelerindeki türbelerin o toprağı imana getirdiğini aktarır. Ancak Beyoğlu ve Galata'daki yeni yapıların mescitler ve türbelerin üzerini örttüğünden yakınan yazar, yaşanan mimari değişimin yaşantıya da sirayet ettiğini belirtir. Camilerin sosyokültürel değişimlerin öznesi olduğuna işaret eden Yahya Kemal'e göre Frenk mahallelerine kendi kültürlerini yansıtan ecdatlarının yerine şimdi Şişli, Nişantaşı, Kadıköy ve Moda gibi yerleşkeler "Müslüman rûhundan ârî, çorak ve kuraktır." Yazar bir milletin mekâna verdiği ruhun Üsküdar ile Kadıköy arasındaki belirgin farka işaret eder. Medenîleştikçe Müslümanlıktan uzaklaşmayı doğal karşılayan "eblehler"in çok uzakta olmayan Balkanlardaki şehirlere bakarak medenîleşmenin din ve milliyetten uzaklaşmak olmadığını anlayacaklarını belirtir. Avrupaî tarzda inşa edilen yeni şehirlerin her köşesinde çan kulelerinin

²⁴ Yahya Kemal, (1922). "Ezansız Semtler", *Sebülürreşad*, C. 20, S. 501, 13 Mayıs, s. 79.

yükseldiği, şehrin manzarasının halkın dini ve milli ruhunu hatırlatan bir mekân anlayışıyla oluşturduğunu iletir.²⁵

Mecmuanın önem atfettiği diğer bir husus şehirdir. Nitekim İslam geleneğinde de şehir önemli bir unsurdur. Farabi'nin ifadesiyle iyiliğe ve mükemmelliğe ancak şehirde (Medine) ulaşılır. Bu bakımdan şehirler Erdemli, Cahil, Fasık ve Karakteri değişmiş şehirler olarak vasıflandırılır.²⁶ Yine Sezai Karakoç, şehirleri imanlı ve inançsız şehirler olarak kategorize eder ve her şehrin kendine ait bir kimliğinin olduğuna vurgu yapar.²⁷ Şehirlerin de bir ruhunun olduğunu belirten Akif Emre'nin de işaret ettiği gibi şehirler bir toplumun manifestosudur ve şehir bu yönüyle “siyasal boyutu olan göstergeler bütünüdür.”²⁸ Sebilürreşad Mecmuası da şehirleri bir medeniyet göstergesi olarak telakki etmiş Osmanlı-İslam medeniyetinin önemli merkezlerini zikretmiştir

Mecmua özellikle bazı şehirlerin öneminden ve vasıflarından hareketle buraların önemine değinmektedir. “Şehâmetli günlerde parlak bir medeniyetin” varisleri olarak İstanbul, Bursa, Edirne, Mekke, Medine ve Mısır gibi şehirlere bakmanın yeterli olacağı aktarılır.²⁹ İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri de Bağdat'tır. Bağdat, “medînetü'l-ilmi ve'l-felsefeti” ve “dâru'l-hidâyeti ve'l-hikmeti”³⁰dir. Yine Şam, kadim zamanlardan beri “şarkın çeşm-i füsûn-sâzi” olarak nitelendirilmiştir. Birçok işgal ve istila görmesine rağmen Şam, “feyyâz bir ticâretgâh” özelliğini kaybetmemiştir. Sahip olduğu doğal güzelliği, onun gelişimini temin etmiştir. Mısır, Arabistan, Irak ve İran'dan gelen kervanlar Şam istikametinden Akdeniz ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya geçmiştir. Arap şairleri Şam için yazdıkları şiirlerinde birbirleriyle kıyasıya yarışmaktadır: “Onlarca Şam sine-i melâhatte parlayan bir dürr-i girân-bahâdır; Şam, dünyânın ruhsâr-ı bedâyi'inde buk'a-i mehâsindir, Şam, tâvûs-ı cennetin rengârenk kanatlarıdır; Şam cennet-meşâmdır.”³¹ Ömer Rıza tarafından kaleme alınan yazıda İstanbul, Bursa, Edirne ve Kahire'den sonra Şam, Osmanlı Devleti'nin beşinci şehridir. Yazara göre Şam'ın İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehir kılan birçok özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri de envai meyve ağaçları ve çiçekleri olan, berrak suları arasında yükselen mermer kubbeler ve minarelerdir.³² Emre'ye göre de her medeniyet kurmuş olduğu şehirlerle anılır ve İslam medeniyeti denince akla gelen şehirler, Bağdat, Şam ve İstanbul'dur. Bundan dolayı Sezai Karakoç bu üç şehir için “İslam'ın üç atlısı” benzetmesini yapmıştır.³³ Mecmua açısından şehirlerin en önemlilerinden biri İstanbul'dur ve mecmua İstanbul'a özel bir anlam yüklemektedir. Bu bakımdan İstanbul, Hilafet merkezi ve payitaht kimliğinin dışında ekonomik ve stratejik açıdan da önemli bir mekândır. Bunun dışında İslam ve Müslümanlar açısından da çok önemli bir yer teşkil etmektedir.³⁴ Halil İnalçık, Fatih'in İstanbul'u fethiyle “putlar şehri” nin “İslam şehri”ne

²⁵ A.g.e., s. 79-80.

²⁶ Farabi, (2020). *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 98-115.

²⁷ Sezai Karakoç, (2018). *Diriliş Neslinin Amentüsü*, İstanbul: Diriliş Yayınları, s. 41-42.

²⁸ Akif Emre, (2020). *İstanbul'u Yeniden Düşünmek ve Erguvanname*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, s. 11.

²⁹ Mehmed Şeref, (1922). “Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi”, *Sebilürreşad*, C. 20, S. 515, 31 Ağustos, s. 247.

³⁰ *Sebilürreşad*, (1912). “Edebîyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs, s. 151.

³¹ Ömer Rıza, (1918). “Öksüz Diyâr-ı İslâm: Şâm-ı Şerif”, *Sebilürreşad*, C. 15, S. 379, 21 Kasım, s. 260.

³² A.g.e., s. 260-262.

³³ Emre, *İstanbul'u Yeniden Düşünmek ve Erguvanname*, s. 26.

³⁴ *Sebilürreşad*, (1922). C. 20, S. 513, 17 Ağustos, s. 229.

dönüştüğünü ifade eder.³⁵ Turgut Cansever de İslami mimarinin en tipik örneklerinin Osmanlı şehirlerinde olduğunu belirtir³⁶ ki İstanbul bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır.

Mecmua Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu coğrafya ve ikliminin dünyanın en verimli, zengin ve mükemmel nüvesini oluşturduğunu belirtir. Marmara havzasını medeniyet açısından dünyanın en muteber yeri olarak gösteren mecmua, güzellik açısından Karadeniz kıyılarını orman ve maden bakımından Almanya'ya muadil olduğunu ifade eder. Yine Konya ve Antalya bölgesi, Fransa ve İspanya'nın iklimine, Suriye ve Lübnan'ı İtalya'nın iklimine benzetir. "İrak ve el-Cezîre kıt'aları Mısır'dan daha büyük ve zengin, Brezilya'dan daha feyizli ve bereketlidir." Yazıda daha birçok coğrafya zikredilerek bu coğrafyanın hem medeniyet hem de ekonomik açıdan zenginliğe sahip olduğu vurgulanır. Ancak tüm bunlara rağmen bu coğrafyanın en mümtaz yerde olması gerekirken Batı'dan geri kalmışlığı hayretle karşılanır:

"Ne sanâyiimiz var, ne servet-i tabî'iyemizden istifâde yolunu biliyoruz. Madenlerimiz mu'attal. Memleketimizin vaz'iyet-i müsâ'adesiyle istihsâlâtımız arasında hiçbir tevâfuk ve nisbet yok. Acaba bu tenâkuzun esbâbı nedir? Neden tabî'atın bu bî-pâyân in'âm ve ihsânından istifâde edemiyoruz? Memleketlerin en gerisi, milletlerin en fakîri bulunuyoruz? Bu medeniyetin sırrı nedir? İmtiyâzât-ı atîka Japonya'nın terakkîsini men' etmemiştir. Dâimî muhârebât Rusya'nın inkişâfına hâil olmamıştır..... Biraz himmet ve hüsn-i tedbîr ile her memlekette daha zengin olmamız ve her milletle rekabet etmemiz muhakkaktır. İklîm-i hârre, mu'tedile ve bâridenin hâsîlât-ı muhtelifesi bizde mevcûddur. Mevki'-i coğrafimiz, servet-i tabî'iyemiz pek müsâ'iddir."³⁷

Bunların yanı sıra Ziya Paşa'nın, "Diyar-ı küfrü gezdim beldele, keşâneler gördüm, Dolaştım mülk-i İslamî bütün viraneler gördüm" mısralarında yakındığı bir manzarayı *Sebülürreşad*'in sayfalarında da görmekteyiz. Avrupa Mektupları adlı yazıda Fransa ve İsviçre'yi gezen Ferid, medeniyetin ne olduğu hakkında fikir edindiğini belirtir. Almanya seferinde Berlin ile ilgili anlatısında Avrupa şehirleri ile Osmanlı şehirleri kıyaslanır ve bir öz eleştiri yapılır. Avrupa şehirlerinin tümünün güzelliğine ve temizliğine vurgu yapılır. Ancak Berlin'in nezâfet ve düzeninin başka hiç bir memlekette olmadığını altı çizilir. Doğu'daki şehirlerin ise bunun aksi olduğunu ileri süren yazar, Doğu milletlerinin bir şeyi yapıp bitirdiklerini, Frenklerin ise yaptıktan sonra asıl vazifenin yeni başladığını düşünerek işin takibini yaptığını belirtir. Bundan hareketle şunları ifade eder:

"Farz-ı muhâl olarak bizim de Berlin'in en muntazam, en temiz bir sokağı gibi bir sokağımız olsa, o intizâmın, o nezâfetin muhâfazasında mümkün değil Almanların gösterdikleri tekayyüdü, i'tinâyı gösteremeyiz. Çünkü dâimâ yukarıda söylediğimiz fikr-i fâsîdin hükmüyle âmîliz. Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi Berlin'de de sokakları mütemâdiyen yıkıyorlar. Mahsûs adamlar ta'yîn etmişler; sokaklardan gelip geçen hayvanların medfûâtını küçük el arabalarına alıyorlar, sokağın bir taşı yerinden oynasa derhâl yerine koyuyorlar. Mesâkin ve emâkinde intizâma, nezâfete i'tinâ da kezâ. İnsan hangi eve, hangi otele, hangi müzeyeye, hangi bahçeye girse göze hoş görünmeyecek bir hâle tesâdüf etmiyor. Herşeyin tarhında, tanzîminde zevk-ı selîm, akl-ı müstakîm âsârı görülüyor. Berlin sokaklarındaki yaya kaldırımlarının hemen kâffesi "mozayik". Bu mozayikleri vücûda getiren taşlar gayet küçük. Herifler üşenmemişler, usanmamışlar, bu taşları pösteki sayma kabîlinden olarak yere

³⁵ Halil İnalçık, (1995). İstanbul: Bir İslam Şehri', çev. İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi*, C. IX, s. 247.

³⁶ Turgut Cansever, (2013). *İslam'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yayıncılık, s. 107.

³⁷ *Sebülürreşad*, (1918). "Memâlik-i Osmaniyye'nin Vaz'iyet-i İktisâdiyyesi", C. 15, S. 365, 5 Ağustos, s. 13-17.

döşemişler, onların ferşinde de ayrıca bir eser-i san'at göstermişler. Taşlar yek renk olduğu hâlde hey'et-i mecmûasında nazarı okşayacak muntazam münhanîler görülüyor.”³⁸

Yazar ayrıca Berlin'deki park, bahçe, tramvay ve hayvanat bahçelerini zikrederek Batı'nın güzellik ve temizliğine vurgu yapmıştır. Bu aynı zamanda bir medeniyet kıyasıdır ve bu kıyas insan-mekân ilişkisine de yansımıştır. Bir şehrin mimarisi aynı zamanda oranın kültürünü de yansıtmaktadır. Balkanlar bu bağlamda Osmanlı medeniyetinin önemli şehirlerini oluşturmaktaydı. Bu güne kadar ayakta kalmış yapılardan bile bunu görmek mümkündür. Nitekim İslam medeniyetinin şehirleri kurulurken mekâna ve iklime uygun bir şekilde cami merkezli bir gelişim seyreder. Ancak Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesiyle birlikte bu şehirler büyük oranda kimliklerini kaybetmiştir. *Sebilürreşad Mecmuası* da bu konuya değinerek Balkan şehirlerinin tarihini, kültürel kimliklerini ve tahribatını sayfalarına taşımıştır. Örneğin 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığı sonrası Osmanlı'nın medeniyet izlerini barındıran Tırnova Kasabası ile Silistre'nin mekân değişimi konu edinmiştir. Yazıda daha önce Silistre'de 13 cami mevcut iken Bulgarların meydan yapmak amacıyla 4 camiyi yıktığı ifade edilmiştir.³⁹ Tırnova Kasabası ise bir zamanlar medrese ve camileriyle çok önemli bir İslam şehriydi. Kasabada 16 cami, 8 mescit ve 10 medrese varmış. Oysa şimdi bu İslam şehriden eser kalmamıştır.⁴⁰ Görüldüğü üzere insanın mekân üzerinde mekânın da insan üzerindeki etkisi düşünüldüğünde insan mekân ilişkisi bir medeniyet değişimi olarak telakki edilmektedir. Bulgarlar bu gaye ile Osmanlı medeniyetinin izlerini silmeye yönelmişlerdir.

Yukarıda bahsedilen husus sadece Balkanlar ile sınırlı değil, Afrika ve uzak doğudaki Müslüman varlıklarını da sayfalarında paylaşan mecmua, özellikle Afrika'da sömürgeci güçlerin desteğiyle misyonerlerin İslam'ın izini silmeye dönük faaliyetlerini paylaşmıştır.⁴¹ Nitekim Huntington medeniyetlerin ayırt edici özelliklerini tarih, dil ve kültür gibi öğeler olmasına rağmen en mühiminin din unsuru olduğunu vurgular.⁴² İslam şehirleri de merkezinde camilerin inşasıyla kurulmuştur. Camiler sadece dinsel mekânlar olarak değil şehrin sosyal ve kültürel yönlerini yansıtan merkezlerdir.⁴³ Şehirler caminin yanında külliyesi, hanları, hamamları, çarşıları ile gelişen mekânlardır. Bu bağlamda şehirlerin inşasında dini kural ve değerler önemsenmiştir.⁴⁴ Yine İslami bir şuurla zaman ve mekân tasavvuru meydana getiren Müslümanlar, Çelik'e göre “İslami mührü taşıyan kurumlar, estetik boyutta sanat ve edebiyat, mimari eğitim, siyaset ve sosyal hayatı ile bu inancı merkeze alan bir toplum vücuda getirmeyi başarmışlardır.”⁴⁵ Bundan

³⁸ Ferid, (1913). “Mekâtib: Avrupa Mektupları”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 262, 18 Eylül, s. 24-26.

³⁹ Emre'ye göre meydanlar Batı medeniyetine özgü mekânlardır. Aydınlanma ile ortaya çıkan modernleşmenin en tipik özelliği büyük meydanlara sahip şehirler inşa etmektir. Aslında modern şehirlerin eseri olan meydanların dayanağı Roma'dır. “Çağdaş Roma” olmayı arzulayan Avrupalı güçler, Londra ve Paris gibi şehirler ile emperyalist güçlerini sergilemektedirler. Roma'da anıtlar, tapınaklar ve resmi binalar, “bak, iman et ve itaat et” telkinini yaparken Paris meydanı “bak ve itaat et” modern telkinidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Emre, *Mekânı Paranteze Almadan*, s. 45-49.

⁴⁰ *Sebilürreşad*, (1912). “Tırnova'da Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye, Silistre'de Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye”, C. 9, S. 211, 19 Eylül s. 55-58.

⁴¹ *Sebilürreşad*, (1914). “Afrika'da İslâmiyet Alabildiğine İlerliyor: Hristiyan Misyoner Âlemi Dehşetler İçindedir!”, C. 12, S. 299, 4 Haziran, s. 230-232.

⁴² Samuel Huntington, (2006). *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları, s. 26.

⁴³ İnalçık, s. 249.

⁴⁴ Harun Bıçakçı, Cuma Yıldırım, (2018). “İslam Uygarlığında Kent ve Kentleşme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 2, s. 558.

⁴⁵ Celaleddin Çelik, (2012). “İslam Şehri'nden Şehir İslamı'na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 3, s. 145.

dolayı insanlık ve dünya tarihi insan-mekân ilişkileri bağlamında kent ve kentsel yaşamın tarihi olarak görülmektedir.⁴⁶ Dolayısıyla medeniyetin önemli bir ögesi olan dinsel kimliğin şehirlere de yansıdığı göz önüne alındığında Balkanlarda yaşanan dini mimarinin yok edilmek istenmesi bir medeniyetin varlığının da silinmek istenmesi anlamına gelir. Bundan dolayı olsa gerek *Sebilürreşad*, muhtelif sayılarında Balkanlar ve diğer İslam beldelerindeki cami, medrese gibi yapılara ve İslam'ın sembolü olan diğer mekânlara sıkça vurgu yapmaktadır.

Mecmua Anadolu coğrafyasına da özel bir önem atfetmektedir. Ahmet Cevdet tarafından kaleme alınan yazıda, Anadolu “mübârek İslâm yurdu”⁴⁷ olarak nitelendirilmiştir. Mecmua, Anadolu ve Müslüman ahalisinin ihmal edildiği ve hak ettiği değeri görmediğini öne sürer.⁴⁸ Ayrıca M. Şemsettin, Anadolu’yu dünyanın en verimli ovalarının ve bereketli nehirlerinin barındırdığı coğrafya olarak görmesine rağmen burayı “bir harâbezâr-ı sefâlet” içinde görmesinden dolayı yakınmaktadır. Anadolu’nun doğal zenginliğine rağmen açlık ve sefaletin yaşandığı bir muhit olduğunu belirtir.⁴⁹ Salih Abdullah ise Anadolu, Irak ve benzeri İslam coğrafyalarında yabancıların tahakkümünü ele almaktadır. Ona göre ecnebler emlak ve arazi satın almak kaydıyla “İslam Ocakları”nın kimliğini değiştirmektedir. “Sevgili Anadolu”nun Konya’ında Almanlar, İzmir bölgesinde Rumlar, Basra ve Bağdat’ın en güzel ve verimli ovalarında İngilizler hakimiyet kurmuştur. Muhtelif milletler ve dinlere sahip Batılılar sahiplendikleri emlak ve arazilerde kendi medeniyetlerini temsil ederek tıpkı Avrupa’da olduğu gibi İslam varlığını kaldırarak Hristiyan şehirler inşa ediyorlar. “Meselâ İstanbul’un Beyoğlu, Kadıköy, Haydarpaşası, İzmir’in Kordun’u, Frenk mahallesi ve ilh... yerler âdetâ sırf hristiyan şehri hâline gelmiş gibi...”⁵⁰ Anadolu ve halkına özellikle köylüsüne özel bir ilgi gösterilmektedir. Köylünün onca fedakârlık ve mahrumiyetine rağmen Avrupa’da eğitim görmüş İstanbul’un kimi elitlerinin taşradaki köylüyü inancından ve milliyetinden dolayı hakir görmesi eleştirilir. Medeniyeti sadece “frenk kıyâfetlerine bürünmekten ibâret zanneden” kimselerin köylüler nezdinde yabancı olarak görüldüğü öne sürülür.⁵¹ Anadolu’ya yaklaşım mecmuanın diğer nüshalarında olduğu gibi Batılılaşmanın getirdiği yenileşme ve modernleşmenin şehirlere yansımaları olarak telakki edilmiştir. Nitekim Batılılaşma ve modernleşme ile kimliği değiştirilen Beyoğlu, Kadıköy ve benzeri semtlere dönük eleştiriler, ülkenin diğer şehirlerine de bu değişimin yansımaları endişesini taşımaktadır.

SONUÇ

Sebilürreşad Mecmuası’nın mekâna yaklaşımı sahip olduğu İslami düşünce ile paralellik gösterir. Bundan dolayı modernleşme ve Batılılaşmayı bir kültür değişimi olarak gören kesimlere karşı eleştirel bir dil kullanır. Batılılaşmayı körü körüne taklit zanneden kesimlerin Frenkleşmeden öteye gidemediğini ileri süren mecmua, bu fikriyatın aynı zamanda mekâna da yansıdığını ve İslam şehirlerinin kimliğini değiştirdiğini savunur. Bu bağlamda İstanbul’un Beyoğlu, Galata ve Kadıköy gibi semtleri örnek verilerek burada yaşanan değişimler üzerinden

⁴⁶ Sevcan Güleç Solak, (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 14.

⁴⁷ Ahmed Cevdet, (1913). “Fenniyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 240, 17 Nisan, s. 97.

⁴⁸ *Sebilürreşad*, (1912). “Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Anadolu Müslümanları” C. 9, S. 215, 17 Ekim, s. 131-133.

⁴⁹ M. Şemsetdin, (1913). “İctimâiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 244, 15 Mayıs, s. 152-153.

⁵⁰ Salih Abdullah, (1913). “İktisâdiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 243, 8 Mayıs, s. 140-141.

⁵¹ Mustafa Nazmi, (1919). “Bir Mukayese İstanbul, Taşra”, *Sebilürreşad*, C. 16, S. 412-413, 8 Mayıs, s. 228-229.

mekâna anlam yüklenir. Avrupaî hayat biçimine duyulan hayranlık ve özentinin zaman içinde diğer İslam şehirlerinin de görüntüsünü değiştirebileceğinin endişesi dile getirilir.

Öte yandan mecmua, İslam medeniyeti açısından önemli şehirleri okuyucusuna aktarmaktadır. İstanbul, Bağdat, Şam çok özel bir yere sahiptir. Mekâna yaklaşımı İslam tasavvuruna dayanır ayrıca Osmanlı bakiyesi Balkan coğrafyasındaki şehirlere de önem atfeder. Mecmua burada Osmanlı medeniyetinin tarihini yok etmeye çalışan ve Osmanlı mimarisinin izlerini silmeye dönük girişilen yıkımlara karşı tepki göstererek bir duyarlılık gösterir. Öte yandan dünyanın en uzak bölgesindeki İslamî mimari ve yapılar hakkında okuyucularını bilgilendirir. Yine *Sebilürreşad Mecmuası* için Anadolu coğrafyası mübarek bir beldedir ve Anadolu halkı fedakâr ve cefakârdır. Buna rağmen Anadolu, asırlarca ihmal edilmiş ve hak ettiği değeri görmemiş, geri bırakılmış mahzun bir coğrafyadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet (1913). “Fenniyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 240, 17 Nisan.
- Ahmed Naim (1914). “Hadis-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 283, 12 Şubat.
- Ahmed Naim (1918). “Hadis-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 14, S. 361, 4 Temmuz.
- Albayrak, Sadık (1995). “Eşref Edip Fergan” *DİA*, C. 11.
- Arabacı, Caner (2005). “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 96-128.
- Biçakcı, Harun; Yıldırım, Cuma (2018). “İslam Uygarlığında Kent ve Kentleşme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 2, s. 541-561.
- Çelik, Celaledin (2012). “İslam Şehri’nden Şehir İslamı’na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 3, s. 137-156.
- Çelik, Gözde (2019). “Tanzimat Dönemi’nde Kimlik İnşa Sürecinin Kentsel Çevreye Yansıması: Tarihi Yarımada Örneği”, *Mekânlar/Zamanlar/İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimarlık Tarihi*, der. Çağlar Caner Yüksel, Ceren Katipoğlu Özmen, OTDÜ Mimarlık Fakültesi Bildiri Kitabı, Ankara.
- Debus, Esther (2009). *Sebilürreşad*, çev. Atilla Dirim, İstanbul: Libra Kitap Yayınları.
- Efe, Adem (2008). “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad” *Marife*, Y.8, S. 2 s. 155-178.
- Emre, Akif (2020). *İstanbul’u Yeniden Düşünmek ve Erguvanname*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Emre, Akif (2020). *Mekânı Paranteze Almadan: Mekân, Şehir, Mimari Yazıları*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Eşref Edîb (1921). “Tanzîmâtçılık Bu Memleket İçin Mahz-ı Felâket Olmuştur”, *Sebilürreşad*, C. 19, S. 486, 2 Temmuz.
- Farabi (2020). *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ferid (1913). “Mekâtîb: Avrupa Mektupları ”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 262, 18 Eylül.
- Gül, Adnan (2007). “Batılılaşma Sürecinde Sebilürreşad Dergisi: Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 11 Sayı: 31, s. 39-54.
- Gündüz, Mustafa (2007). *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları: İctihad, Sebil’ür-reşad ve Türk Yurdu’nda Toplumsal Tezler*, Ankara: Lotus Yayınları.
- Huntington, Samuel (2006). *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları.
- İnalcık, Halil (1995). “İstanbul: Bir İslam Şehri”, çev. İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi*, C. IX, s. 243-268.
- İnalcık, Halil; Arı, Bülent (2005). “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6. s. 27-56.
- Kanter, Beyhan (2017). “Mehmed Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları”, *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, s. 213-221.
- Karakoç, Sezai (2018). *Diriliş Neslinin Amentüsü*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- M. Şemseddin (1913). “İctimâiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 244, 15 Mayıs.
- Mardin, Şerif (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmed Âkif (1914). “Fâtih Kürsüsünde: 27”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 299, 4 Haziran.
- Mehmed Âkif (1915). “Uyan”, *Sebilürreşad*, C. 13, S. 327, 18 Şubat.
- Mehmed Şeref (1922). “Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi”, *Sebilürreşad*, C. 20, S. 515, 31 Ağustos.
- Mustafa Nazmi (1919). “Bir Mukayese İstanbul, Taşra”, *Sebilürreşad*, C. 16, S. 412-413, 8 Mayıs.
- Ömer Rıza, (1918). “Öksüz Diyâr-ı İslâm: Şâm-ı Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 15, S. 379, 21 Kasım.
- Salih Abdullah (1913). “İktisâdiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 243, 8 Mayıs.
- Sebilürreşad*, (1912). “Edebiyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs.
- Sebilürreşad*, (1912). “Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Anadolu Müslümanları” C. 9, S. 215, 17 Ekim.
- Sebilürreşad*, (1912). “İctimâiyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs.
- Sebilürreşad*, (1912). “Tırnova’da Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye, Silistre’de Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye”, C. 9, S. 211, 19 Eylül.
- Sebilürreşad*, (1912). C. 8, S.183, 8 Mart.
- Sebilürreşad*, (1914). “Afrika’da İslâmiyet Alabildiğine İlerliyor: Hıristiyan Misyoner Âlemi Dehşetler İçindedir!”, C. 12, S. 299, 4 Haziran.
- Sebilürreşad*, (1918). “Memâlık-i Osmaniyye’nin Vaz’iyet-i İktisâdiyyesi”, C. 15, S. 365, 5 Ağustos.

Sebilürreşad, (1922). C. 20, S. 513, 17 Ağustos.

Sebilürreşad, (1948). “Allahın İnyetiyle Sebilürreşad’a Başlıyoruz”, C. 1, S.1, Mayıs.

Serdengeçti, Osman Yüksel (2016). *Mâbetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Solak, Sevcan Güleç (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 13-37.

Şengül, Mehmet Bakır (2010). “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3/11, s. 528-538.

Cansever, Turgut (2013). *İslam’da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.

Yahya Kemal (1922). “Ezansız Semtler”, *Sebilürreşad*, C. 20, S. 501, 13 Mayıs.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.